

Zenon Guldon

"Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795", t. 1, Bolesław Stanisław Kumor, Kraków 1998 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 20, 375-377

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nie świętokrzyskim (s. 39-51) i kontakty Bodzentyńska z opactwem łysogórskim (s. 53-56). Krzysztof Bracha dochodzi do wniosku, że w XV w. aż 18 bodzentyńian studiowało w Akademii Krakowskiej, a z Kielc zaledwie 5 osób (s. 57-63).

Janusz Kuczyński przedstawia fazy rozbudowy zamku bodzentyńskiego, skupiając uwagę „na okresie wspaniałości, jaką osiągnął u schyłku XVII w. po przetworzeniach dokonywanych przez ponad trzy stulecia” (s. 65-79). Lech Stępkowski omawia stan zabudowy, zaludnienia i gospodarki miasta w XVI-XVIII w. (s. 81-101). Według Autora z okresu przedrozbiorowego zachowała się tylko jedna księga miejska (s. 86). Druga księga znajduje się w rękach prywatnych i nie była wykorzystywana przez dotychczasowych badaczy dziejów miasta. Dodać można, że niedawno ukazał się artykuł Jadwigi Muszyńskiej, dotyczący strat demograficznych i zniszczeń gospodarczych w kluczu bodzentyńskim w połowie XVII w.³ W omawianym tomie J. Muszyńska opublikowała inwentarze Bodzentyńska z lat 1644 i 1668 (s. 103-115). Warto opublikować pozostałe inwentarze z lat 1652, 1746 i 1789.

L. Stępkowski opublikował opis Bodzentyńska z 1820 r. (s. 121-131), a Wiesław Caban przedstawił rolę miasta w powstaniu styczniowym (s. 133-144). Z kolei Barbara Szabat scharakteryzowała udział mieszkańców osady w okresie rewolucji 1905-1907 roku (s. 145-159), a Regina Renz – życie codzienne jej mieszkańców w okresie międzywojennym (s. 161-175).

Podsumowując powyższe, stwierdzić można, że omawiane wydawnictwo zawiera szereg interesujących materiałów do dziejów Bodzentyńska i być może przyspieszy moment opracowania pełnej monografii miasta.

Zenon Guldon

KS. BOLESŁAW STANISŁAW KUMOR: *DZIEJE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ DO ROKU 1795*, t. 1, Kraków 1998, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, ss. 748

Omawiana książka stanowi pierwszą część zakrojonej na cztery tomy monografii diecezji krakowskiej w okresie przedrozbiorowym. Obszerny rozdział I przedstawia ogólną charakterystykę biskupstwa i jego podstaw prawnych (s. 91-461). W oparciu o dotychczasową literaturę autor przedstawia początki chrześcijaństwa w Małopolsce południowej. Najbardziej dyskusyjny jest problem chrześcijaństwa w obrządku słowiańskim, nazywanym też metodiańskim. Chodzi o to, czy ta forma chrześcijaństwa przyjęta została w Państwie Wiślan. Zasadniczą podstawę dyskusji stanowi fragment żywota św. Metodego, który informuje, że:

„Pogański książę, bardzo potężny, siedząc na Wiślech urągał chrześcijanom i szkody im wyrządzał. Posławszy więc do niego, kazał mu [Metody] powiedzieć: Dobrze by było, synu, abyś się dał ochrzcić dobrowolnie na swojej ziemi, bo inaczej będziesz w niewolę wzięty i zmuszony przyjąć chrzest na ziemi cudzej. Wspomnij moje słowo. Tak się też stało”¹.

Autor przyjmuje opinię Gerarda Labudy, że misja Metodego nie objęła ziem Wiślan². Nie ma podstaw także hipoteza o istnieniu biskupstwa obrządku rzymskiego w Krakowie przed 1000 r. (s. 113-115). Sporo miejsca Autor poświęca omówieniu granic diecezji w okresie przedrozbiorowym.

Obszerny podrozdział poświęcony jest uposażeniu biskupstwa (s. 178-267): Uposażenie biskupstwa do połowy XV w. Autor przedstawia je głównie w oparciu o pracę Stefana Ingłota³. Dla przedstawienia stanu gospodarki

¹ Cyt. za J. Wyrozumski *Historia Polski do roku 1505*. Warszawa 1982, s. 76. W recenzowanej pracy (s. 93) Autor opuścił fragment cytatu, co zniekształca jego treść.

² G. Labuda *Kraków biskupi przed rokiem 1000. Przyczynek do dyskusji nad dziejami misji metodiańskiej w Polsce*. „Studia Historyczne” 1984 R. 27, s. 371-411.

³ S. Ingłot *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku. Próba odtworzenia zaginionej części Liber beneficiorum Długosza*. Lwów 1925.

³ J. Muszyńska *O stratach demograficznych i zniszczeniach gospodarczych w kluczu bodzentyńskim biskupów krakowskich w okresie potopu szwedzkiego*. W: *Z dziejów Europy wczesnonowoczesnej*. Red. J. Wijaczka. Kielce 1997, s. 109-126.

w XVII w. Autor wykorzystał głównie inwentarze z lat 1644-1645 i 1668 (s. 197-237), pomijając nowszą literaturę przedmiotu. Chodzi tu zwłaszcza o artykuły Jadwigi Muszyńskiej, które pozwalają ustalić rozmiary strat demograficznych i zniszczeń gospodarczych w połowie XVII w. We wsiach klucza kieleckiego w latach 1645-1668 liczba rodzin chłopskich zmniejszyła się o ponad 10%, a osiadłych łanów kmiecych i zagrodniczych o ponad 25%. Zbiory zbóż na folwarkach spadły o prawie 45%. Poważnie zmniejszyła się liczba wołów i koni w gospodarstwach chłopskich⁴. Mniej ucierpiał klucz dobrowodzki, gdzie liczba rodzin wiejskich zmniejszyła się o niespełna 2%, a liczba łanów osiadłych o nieco ponad 17%⁵. We wsiach klucza iłżeckiego liczba łanów wiejskich zmniejszyła się z 261 do 215,45⁶. Poważne straty wskutek wojny i zarazy poniósł klucz bodzentyński⁷. Na s. 219-220 chodzi oczywiście o klucz ksański w powiecie wiślickim, a nie ksiąski – Książ należał wówczas do Ordynacji Myszkowskiej. Dla przedstawienia stanu osadnictwa i gospodarki w księstwie siewierskim należało wykorzystać obszerny artykuł Zdzisława Nogi⁸. Bardziej niż skromnie wypadło omówienie górnictwa oraz hutnictwa żelaza, ołowiu, miedzi i szkła⁹. To samo dotyczy miast

biskupich. Przytoczone przez Autora przypadkowe informacje źródłowe nie dają obrazu przemian osadniczych i gospodarczych w latyfundium biskupstwa krakowskiego. A przecież stan posiadania stanowił nie tylko materialną podstawę działalności Kościoła, ale i prestiżu społecznego duchowieństwa.

Kolejny podrozdział dotyczy ludności diecezji (s. 268-288). Szacunki zaludnienia oparte są na źródłach skarbowych, wizytacjach kościelnych oraz spisach ludności z lat 1747-1748 i 1787. Autor zapowiada, że przedstawi strukturę narodowościową ludności (s. 268). Omówił zaś jedynie napływ ludności niemieckiej w średniowieczu i Żydów. Nie da się utrzymać stwierdzenia, że „nie znamy wszakże liczb Żydów w diecezji krakowskiej do połowy XVIII w.” (s. 284). W latach 1500-1600 liczba miast w województwie krakowskim, lubelskim i sandomierskim zwiększyła się ze 171 do 228, a liczba skupisk żydowskich z 14 do 70. Żydzi z tego terenu w 1578 r. zapłacili 2795 złotych polskich pogłównego, co stanowiło ponad 30% całej sumy podatku, wpłaconego przez starozakonnych z całej Korony. Znamy liczbę domów żydowskich w niektórych miastach małopolskich w XVI w.¹⁰ Oszacowanie liczebności ludności wyznania mojżeszowego umożliwiają rejestry pogłównego z 2. połowy XVII w.¹¹ Zabrakło chociażby wzmianki o procesach o rzekome mordy rytualne i bezczeszczenie hostii¹². Brak także informacji o innych grupach etnicznych. W końcu XVI i 1. połowie XVII w. w 21 miastach województwa sandomierskiego istniały skupiska szkockie¹³. Większość imigrantów szkockich zaczynała swą karierę w Polsce od drobnego handlu, docho-

⁴ J. Muszyńska *Uwagi o zniszczeniach gospodarczych podczas drugiej wojny północnej w dobrach biskupstwa krakowskiego (na przykładzie klucza kieleckiego)*. „Kieleckie Studia Historyczne” t. 8: 1990, s. 49-63.

⁵ J. Muszyńska *Zniszczenia wojenne w okresie II wojny północnej w dobrach biskupstwa krakowskiego (na przykładzie klucza dobrowodzkiego)*. „Studia Kieleckie”. Seria historyczna 1995 nr 1, s. 3-12.

⁶ J. Muszyńska *Przemiany osadnicze w kluczu iłżeckim biskupstwa krakowskiego w połowie XVII wieku*. W: *Radom i region radomski w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*. T. 1. Red. Z. Guldon i S. Zieliński. Radom 1995, s. 67.

⁷ J. Muszyńska *O stratach demograficznych i zniszczeniach gospodarczych w kluczu bodzentyńskim biskupów krakowskich w okresie potopu szwedzkiego*. W: *Z dziejów Europy wczesnonowoczesnej*. Red. J. Wijaczka. Kielce 1997, s. 109-126.

⁸ Z. Noga *Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do 1790 roku*. W: *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*. Red. F. Kiryk. Katowice 1994, s. 165-257.

⁹ Z nowszych prac zob. Z. Guldon, J. Kaczor *Górnictwo i hutnictwo w Staropolskim Okręgu Prze-*

mysłowym w drugiej połowie XVIII wieku. Kielce 1994; S. Miczulski *Hutnictwo żelaza w księstwie siewierskim od średniowiecza do XVIII wieku (kuźnice dymarskie)*. W: *Siewierz*, s. 467-498.

¹⁰ Z. Guldon *Skupiska żydowskie w miastach polskich w XV-XVI wieku*. W: *Zydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*. T. 2. Red. K. Pilarczyk i S. Gąsiorowski. Kraków 2000, s. 13-25.

¹¹ Z. Guldon *Zydzi i Szkoci w Polsce w XVI-XVIII wieku. Studia i materiały*. Kielce 1990, s. 92-95.

¹² Z. Guldon, J. Wijaczka *Procesy o mordy rytualne w Polsce w XVI-XVIII wieku*. Kielce 1995; H. Węgrzynek *„Czarna legenda” Żydów. Procesy o rzekome mordy rytualne w dawnej Polsce*. Warszawa 1995.

¹³ Z. Guldon *Zydzi i Szkoci*, s. 7-25.

dząc z czasem do znacznego majątku. Wywołało to kontrakcję miast i władz państwowych. Warto przytoczyć tu opinię kasztelana międzyrzeckiego Adama Grodzieckiego z 1639 r.:

„Jest genus inutile w państwach Waszej Królewskiej Mości – Szkoci; ci za mego młodszego wieku, przed lat 20, piechotą od wsi do wsi się wałęsali, z krobkami na ramieniu, a w krobce bywało mydełko, szydełko, awtki, igiełki, kostki, karty etc., a przecie od tego towaru za śp. ojca Waszej Królewskiej Mości u króla Stefana zawsze ich na wojnę wyganiano. Teraz ni masz tak ubożego, co by czterema szkapami na formańskich wozach do kilku miast różnych razem nie wysyłał na jarmarki, z faktorami swego narodu, towarów i materyj, nawet wołami, [i] futrami kupczą, a tylko chałupkę propter indigenatum kupiwszy w lada miejscu za kilka grzywnien, srodze zbierają pieniądze i do Szkocyjej wywożą, a inszych głodnych sanguisugas przysyłają do Polski do onych domków”¹⁴.

Niezwykle ważną rolę odgrywali Włosi, pełniący ważne funkcje na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej, jako lekarze, artyści, architekci czy budowniczo wie wielkich pieców do wytopu żelaza w dobrach biskupstwa krakowskiego. Spotykamy też przedstawicieli wielu innych nacji¹⁵.

Obszerne podrozdziały dotyczą katedry św. Wacława na Wawelu (s. 288-409), liturgii i muzyki katedralnej (s. 409-444) oraz rezydencji biskupów krakowskich (s. 444-461).

Rozdział II zawiera między innymi katalog biskupów krakowskich (s. 485-534) oraz informacje o tymczasowym zarządzie diecezji (koadiutorzy, administratorzy apostołscy, wikariusze kapitulni). Ta część książki zawiera więc podstawowe wiadomości o zarządcach diecezji.

Podsumowując powyższe, stwierdzić można, że omawiana monografia stanowi podstawowe źródło informacji o dziejach przedrozbiorowych diecezji krakowskiej, obejmującej większość ziem regionu świętokrzyskiego.

Zenon Guldón

¹⁴ Biblioteka PAN w Krakowie, rkps 367, k. 13v.

¹⁵ Zob. chociażby R. Szewczyk *Ludność Lublina w latach 1583-1650*. Lublin 1947 czy L. Belzyt *Grupy etniczne Krakowa ok. r. 1600*. „Studia Historyczne” 1997 z. 4, s. 465-485.

JADWIGA MUSZYŃSKA: ŻYDZI W MIASTACH WOJEWÓDZTWA SANDOMIERSKIEGO I LUBELSKIEGO W XVIII WIEKU. STUDIUM OSADNICZE, Kielce 1998, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, ss. 318, 2 mapy

Celem omawianej rozprawy jest przedstawienie rozwoju osadnictwa żydowskiego w miastach województwa lubelskiego i sandomierskiego w XVIII w. Autorka podjęła ambitną próbę ustalenia liczby gmin i skupisk żydowskich oraz ich wielkości (liczby domów i osób wyznania możeszowego). Praca stanowi istotny wkład w badania nad osadnictwem izraelskim na ziemiach szlacheckiej Rzeczypospolitej w schyłkowym okresie jej istnienia. W dotychczasowych badaniach zajmowano się szerzej osadnictwem na terenie lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego¹. W badaniach nad osadnictwem żydowskim w innych regionach Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego zwracano uwagę głównie na okres do połowy XVII w. i drugą połowę XVIII w. Związane to było ze stanem zachowania źródeł, w większości proveniencji skarbowej². Szczegółowe badania nad osadnictwem żydowskim w różnych regionach winny stanowić punkt wyjścia do szacunków liczebności ludności izraelskiej w całej Rzeczypospolitej.

Zasadniczą podstawę źródłową omawianej rozprawy stanowią spisy głów żydowskich z lat 1765-1790. Ludność żydowska unikała spisów nie tylko ze względów fiskalnych, ale i religijnych. Stąd też jej rejestracja daleka była od kompletności³. Dla pierwszej połowy XVIII w. Autorka dysponowała jedynie dyspartamentami pogłównego żydowskiego z lat

¹ Z. Guldón, K. Krzysztanek *Ludność żydowska w miastach lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI-XVIII wieku. Studium osadniczo-demograficzne*. Kielce 1990.

² Zob. szerzej Z. Guldón *Osadnictwo żydowskie i liczebność ludności żydowskiej na ziemiach Rzeczypospolitej w okresie przedrozbiorowym. Stan i program badań*. W: *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*. Red. K. Pilarczyk. Kraków 1997, s. 145-148.

³ Z. Guldón *Uwagi o spisach ludności żydowskiej w drugiej połowie XVIII wieku*. W: *Tenże Żydzi i Szkoci w Polsce w XVI-XVIII wieku. Studia i materiały*. Kielce 1990, s. 127-144.